

Adatok Budapest környéke flórájának ismeretéhez II.

SOMLYAY Lajos¹, MAKÁDI Sándor² & CSÁBI Miklós³

(1) MTM Növénytár, H-1431 Budapest, Pf. 137.; somlyay@bot.nhmus.hu

(2) H-1046 Budapest, Bőröndös u. 18.

(3) H-1035 Budapest, Kerék u. 4.

Contributions to the flora of Budapest and its surroundings II.

Abstract – New and recently confirmed localities of 52 rare taxa (including 26 orchids) are presented from the vicinity of Budapest. *Epipactis peitzii* is a new species for the Hungarian flora; it has been recorded in the Buda and Pilis Mts. This species and its closest relatives (*E. leptochila* group) are briefly discussed. Other records are new for the flora of particular regions, specifically: Buda Mts: *Corydalis intermedia*, *Epipactis leptochila*, *Epipactis muelleri*; Pilis Mts: *Anacamptis coriophora*, *Epipactis neglecta*, *E. tallosii*, *Valerianella pumila*; Visegrád Mts: *Epipactis futakii*, *E. leptochila*, *E. muelleri*, *E. neglecta*, *Ophrys apifera*, *O. holubyana*.

Keywords: Buda Mts, *Epipactis peitzii*, flora, orchid, Pilis Mts, Visegrád Mts

Összefoglalás – Cikkünk 52 ritka taxon (köztük 26 orchidea) új vagy megerősített florisztikai adatait tartalmazza Budapest környékéről. Közülük egy faj (*Epipactis peitzii*) új Magyarország flórájára, a Budai-hegységből és a Pilisből került elő. Röviden jellemezzük, összehasonlítva a legközelebbi rokon fajokkal (*E. leptochila* csoport). További három faj (*Corydalis intermedia*, *Epipactis leptochila*, *Epipactis muelleri*) a Budai-hegység flórájára, négy (*Anacamptis coriophora*, *Epipactis neglecta*, *E. tallosii*, *Valerianella pumila*) a Pilis flórájára, hat (*Epipactis futakii*, *E. leptochila*, *E. muelleri*, *E. neglecta*, *Ophrys apifera*, *O. holubyana*) pedig a Visegrádi-hegység flórájára új.

Kulcsszavak: Budai-hegység, *Epipactis peitzii*, flóra, orchidea, Pilis, Visegrádi-hegység

Bevezetés

Közleményünkben, a hasonló címmel megjelent dolgozat (SOMLYAY 2011b) folytatásaként, az elmúlt években a magyar főváros környékén észlelt fontosabb florisztikai adatainkat adjuk közre. Közöttük hangsúlyosan szerepelnek orchidea-adatok, olyanok is, amelyek MOLNÁR (2011a) atlaszának áttekintő ponttérképein már megjelentek, de lelőhelyük formális közlésére ez ideig nem került sor. Az enumerációban a fajok abc-rendben következnek. A KEF-kóddal ellátott előfordulásokat Budapest szűkebb környéke („B”, ez alatt értve Budapest alföldi területeit, a Budai-hegységet és a Tétényi-fennsíkot), a Pilis („P”, ide értve a szűkebb értelemben vett Pilis hegységet a Pilisi-híd hegycsoporttal, és a sátozkőpusztai homokbányát) és a Visegrádi-hegység („V”) sorrendjében, ezeken belül közigazgatási egységek szerint csoportosítottuk. Adataink túlnyomó többségét herbáriumi példánnyal dokumentáltuk az MTM Növénytárban és a DE herbáriumában. Régebbi herbáriumi vagy irodalmi adat megerősítése esetén zárójelben feltüntettük az általunk ismert első forrást (a gyűjtő nevét dőlt, a publikáció szerzőjét kiskapitális betűtípussal szedve), esetenként többet

is. Ha a régi és az új lelőhely azonossága nem egyértelmű, vagy közeli, de föltehetően nem azonos lelőhelyekről van szó, a régi lokalitást is feltüntettük. A citált herbáriumok akronímjai: BP – MTM Növénytára, BPU – ELTE Fűvészkertje, CORV – Corvinus Egyetem (Budapest), DE – Debreceni Egyetem, GYŐ – Mátra Múzeum (Gyöngyös), SAU – Kazinczy Ferenc Múzeum (Sátoraljaújhely), SZE – Móra Ferenc Múzeum (Szeged), SZIE – Szent István Egyetem (Gödöllő).

Enumeráció

Anacamptis coriophora (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W.Chase (*Orchis coriophora* L.) – **P:** Pilisszentkereszt: Pilis-hegy alatti földek [8379.1].

Új adat a Pilis hegység flórájára (vö. BORSOS 1962, SOÓ 1973, MÁTHÉ *et al.* 2011). Miután a RAKSÁNYI (1999) által felfedezett, az elmúlt években többször is kutatott, aránylag kis, méhbangós területen bukkantunk rá egyetlen virágzó tőre, bizonyosan új megtelepedés. Legközelebb a Visegrádi-hegységben gyűjtötték („Sikáros”, *Boros, Pénzes, Priszter*, 1948, BP, BPU), illetve a Budai-hegység és a Kisalföld határán lévő piliscsabai lőtér széléről közölték (DOBOLYI *et al.* 2008). A bizonytalan esztergomi lelőhely – BAUER & BARNA (1999) közlik, BAUER (1996, 2001) azonban nem, MÁTHÉ *et al.* (2011) ponttérképe pedig csak egy 19. századi adatot („Dorogh”, *Grundl*, SZE) jelöl – továbbá a régi, szentendrei, békásmegyeri és óbudai előfordulások (KERNER 1877a, BORBÁS 1879) a növényföldrajzi értelemben vett Alföldhöz tartoznak.

Anacamptis morio (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W.Chase (*Orchis morio* L.) – **P:** Budakalász: Ajmanica [8380.3], Monalovác-hegy [8380.3]; Csobánka: Bükk-lyuk [8379.2], Oszoly-erdő [8379.4] (*Zsák*, 1932, CORV); Esztergom: Csurgó-hegy [8278.4], Kis-Strázsa-hegy [8278.1, 8278.3], Nagy-Strázsa-hegy [8278.4] (*Grundl*, 1868, SZE), Nagy-Strázsa-hegytől ÉK-re lévő domb [8278.4], Öreg-szállás [8278.4], Tetves-kút [8278.4]; Pilisszentkereszt: Pilis-hegy alatti földek [8379.1] („Pilishegy”, *Vajda*, 1928, BP); Pomáz: Majdán [8379.4]. – **V:** Dömös: Prépost-hegy [8279.1] (*Horánszky*, 1954, BP); Dunabogdány: Csepri-hegy (Sajgó) [8280.1], Csódi-hegy [8280.1] (*Barina & Pifkó*, 2002, BP), 228 m-es domb a Csódi-hegytől DNy-ra (Rókahegyi-dűlő) [8280.1], Körös-hegy [8280.1], Kutya-hegy [8280.1], Len-hegy [8280.1], Pálócki-rét [8280.3]; Esztergom: Cigány-kúttól ÉK-re [8278.2]; Leányfalu: Szarvas-szérű [8280.3] (*Degen*, 1918, BP); Pilisszentlászló: Bükkös [8279.4] („Pilisszentlászló”, *Zsák*, 1918, CORV); Delmár-kúti-dűlő [8279.4], 425 m-es hegy a Delmár-kúttól D-re [8279.4], Öreg-Pap-hegy [8279.4], Sikárosi-rét [8279.4] (*Tuzson*, 1907, BP); Pomáz: Gyopár-forrás közelében [8379.2] (*Gotthárd*, 1975, GYŐ), Kis-Csikóvár [8379.2], Kő-hegy [8380.1] (*Degen*, 1920, BP), Messelia [8380.1]; Szentendre: Anna-völgy [8380.1] (*Boros*, 1918, BP), Jegyző kertje [8280.3], Kapitány-hegy [8280.3], Kis-kő-hegy [8380.1], Macska-lyuk [8280.3], Mária-fülke [8380.1], Nyerges-hegy [8280.3] („Leányfalu fölött”, *Boros*, 1916, BP), Száraz-pataki őrháztól D-re [8380.1], Szmerdán-dűlő [8380.1] („Izbég”, *Degen*, 1916, BP, „Kő-hegy”, *Degen*, 1920, BP), Szűcs-tanya [8380.1]; Tahitófalu: Cseresznyés-völgy [8280.1], Farkas-rét [8280.1], Hegyesd [8280.1], Nádas-tói-rét [8280.1], Vértes-mező [8280.3] („Öregbükktető”, *Jávorka*, 1918, BP, *Gotthárd*, 1969, GYŐ), Zánkói-rét [8280.3] („inter montes Szent László et Öregbükkt-t.”, *Pócs*, 1944, BP); Visegrád: Dobos-hegy [8279.2], Fekete-hegy [8279.2] (*Szépligeti*, 1889, BP), Kis-Disznó-hegy [8279.4], Kis-Villám [8179.4], Mogyoró-hegy [8179.4, 8180.3], Nagy-Villám [8279.2] (*Priszter*, 1948, BPU).

A Pilis hegység Dorog környéki részéről régóta ismert, BAUER (1996, 2001) és BAUER & BARNA (1996) is jelzik. Saját esztergomi adataink kiegészítések, ill. pontosítások ezen dolgozatokhoz. Habár a Visegrádi-hegységben általánosan (jóllehet szórványosan) elterjedt faj (vö. MOLNÁR 2011c), alig van publikált adata innen.

Anacamptis pyramidalis (L.) Rchb. – **B:** Budapest: Felső-Kecske-hegy [8479.4, 8480.1, 8480.3] („Felső-Kecske-hegy”, *Degen*, 1925, BP; ez a helynév Degen korában a mai Alsó-Kecske-hegyre vonatkozott), Hármashatár-hegy [8480.1] (*Zsák*, 1916, CORV), Kőtaraj [8480.3], Tábor-hegy [8480.3], Újlaki-hegy és Hármashatár-hegy közti nyereg [8479.2]; Nagykovácsi – Perbál: 471 m-es csúcs környéke [8479.1] („Nagykovácsi versus Tinnye”, *Jávorka*, 1937, BP), Szerdahelyi-vágástól Ny-ra [8478.2], Széna-hegy [8479.1]. – **P:** Budakalász: Majdán-hegy [8379.4]; Csobánka: Ziribártól ÉNy-ra lévő domb [8379.2]; Esztergom: Nagy-Strázsa-hegytől Ny-ra lévő domb [8278.3] („Strázsa-hegy”, *BAUER* 1996); Pilisszentkereszt: Pilis-hegy alatti földek [8379.1] („in monte Pilis”, *Degen*, 1900, BP). – **V:** Esztergom: Cigány-kúttól ÉK-re [8278.2].

Jóllehet HEGEDÜS (1994) a főváros területén nem észlelte, a fajnak a Budai-hegységből számos herbáriumi és irodalmi (pl. MAKOWSKY 1855, KERNER 1877b, BORBÁS 1879, PAPP 1977, SZERÉNYI & KÁLLAY 2000, DOBOLYI *et al.* 2008, TÓTH & PAPP 2012) adata ismert. A Pilisből jóval kevesebb előfordulása dokumentált, a Pilis hegy környékéről BÓHM & FACSAR (1999) nem jelzik. Új adataink közül kiemeljük a csobánkai és esztergomi lelőhely százas nagyságrendű populációját. Esztergom környékéről BARINA & PIFKÓ (2007) is közlik.

Androsace maxima L. – **B:** Budaörs: Odvas-hegy [8579.2] (*Moldvai*, 1964, BP), Törökugrató [8579.2].

A herbáriumi példányok tanúsága szerint ez a löszös gyepekre, ill. szegetáliákra jellemző faj egykor jóval gyakoribb volt a főváros környékén. Mára országszerte erősen megfogyatkozott, ezért fokozottan veszélyeztetett (PINKE & PÁL 2005). Habár ritka, lokálisan tömeges lehet, mint az a fenti lelőhelyeken is mutatkozott 2004-ben. Budaörs környékéről régóta ismert, de a gyűjtőhelyek többnyire pontatlanok, csak a települést jelzik (*Bohatsch*, 1877, BP, *Szombathy*, 1908, BP, *Boros*, 1926, BP, *Pénzes*, 1948, BP), vagy esetleg a „Csíki-hegyek”-re korlátozhatók (*Máthé* 1952, BP, *Hegedüs*, 1984, BP). Kivételt képez Moldvai Rezső odvas-hegyi adata, amelyet azonban az utóbbi fél évszázadban nem erősítettek meg (vö. DOBOLYI *et al.* 1991). KUN (1994) a Huszonnégyökrös-hegyen találta.

Aquilegia vulgaris L. (s. l.) – **P:** Piliscsaba: Kis-Széna-hegy [8379.3].

Spontán előfordulása a budai-hegységi Szénásokról régóta ismert (*Simonkai*, 1874, BP, vö. SOÓ & ENDRÖDY-KOVÁCS 1966, SOMLYAY 2009: 54), és valószínű, hogy SÁDLER (1840: 221) piliscsabai adata (cit. BORBÁS 1879: 246) is innen származik. A Pilisben bizonyíthatóan eddig egyetlen helyről került elő (Pilisszentlélek: Fekete-kő, FEICHTINGER 1865, *Boros*, 1928, BP). Területünkön a dolomithoz kötődő montán reliktum, néha azonban kertekből is kiszökik.

Brassica elongata Ehrh. – **B:** Biatorbágy: Kő-hegy [8579.1]; Diósd: Kőbánya [8579.4]; Érd: Fundoklia-völgy [8679.1]; Páty: Kecskés [8578.2], Pince-hegy [8478.4]; Sós-kút: Nagy-hegy [8579.3], Nagy-mező [8579.3].

Budai-hegységi adatait SOMLYAY (2009) foglalja össze. A Tétényi-platón helyenként gyakori faj, de publikált adatainak száma kevés. A biatorbágyi Iharos-erdőből, ill. környékéről KÁRPÁTI (1947), a Százlépcső-hegyről KUN (1996b), a sós-kúti Fundoklia-völgyből KUN (1998) jelzi. A plató populációi dél-délnyugat felé az etyeki-dombsági és az észak-mezőföldi állományokhoz kapcsolódnak. SZERÉNYI (2000) többek között az érd-ófalui Kakukk-hegyről és az érd-százhalombattai földszáncról közli, az Etyeki-dombság szélén Somlyay a biatorbágyi Bolha-hegyen és a sós-kúti Kálvária-hegyen gyűjtötte (BP). Szerényi Júlia az érdei Fundoklia-völgyben is észlelte (*in litt.*).

Bupleurum longifolium L. – **P:** Piliscsaba: Kis-Széna-hegy [8379.3].

Az *Aquilegia vulgaris*-hoz hasonlóan e montán faj is a budai-hegységi Szénások és a pilisi Zajnáth-hegyek florisztikai rokonságát (vö. BOROS 1953) domborítja ki. A Pilis-Visegrádi-hegységben igen ritka, biztos adata eddig csak a Pilis hegyről és a Dobogókőről volt ismert (vö. SOMLYAY 2009: 54). Bóhm Éva (*ex verb.*) is megtalálta „Klotildliget mellett”.

Cephalanthera rubra (L.) Rich – **B:** Budapest: Budakeszi-erdő – Virág-völgy [8479.4] („In querceti Budaköz”, *Haberle* ?, s. d., BP, sub *E. microphylla*), Sváb-hegy [8579.2] („Schwabenberg”, *Dorner*, 1849, BP), Zugliget [8479.4] („Sauwinkel”, *Heuffel*, s. d., BP); Nagykovácsi: Cseresznyés-erdő [8479.1], Remete-szurdok, [8479.2], Széna-hegy és Forrás-dűlő között [8479.1], Vörös-pocsolyás-hát [8479.1]; Solymár: Kerek-hegy [8479.2]; Telki: Széltörés-erdő [8479.1], Vasvári-erdő [8479.1]. – **P:** Csobánka: Ziribár [8379.4] („Csobánka”, *Zsák*, 1928, CORV); Esztergom: Fekete-hegy (Pilis-nyeregtől ÉNyra) [8279.3]; Pilisborosjenő: Magas-erdő [8379.4]; Pilisszántó: Pilis [8379.1] (*Grundl*, 1864, SZE); Som-hegy és 386 m-es domb közti völgy [8379.1]; Pilisszentkereszt: Hármassforrás-völgy [8279.3] – **V:** Esztergom: Hág-hegy [8278.2]; Tahitótfalu: Leány-kút – Ugró-patak völgye [8280.3].

Rejtőzködő, az évi hajtások számában igen nagy ingadozást mutató faj (MOLNÁR 2011b), kevés publikált aktuális adattal. Területünkön – a Visegrádi-hegység kivételével – általános, de igen szórványos előfordulása (vö. BORSOS 1959, MOLNÁR 2011b).

Ceratocephala testiculata (Crantz) Roth – **B:** Budaörs: Odvas-hegy [8579.2], Út-hegy [8579.2].

Országosan ritka faj (SIMON 2000). Budaörs környékéről főként régi és pontatlan lelőhelyű példányokat ismerünk (*Borbás*, 1871, BP, *Szombathy*, 1908, BP, *Pénzes*, 1948, BP), a Törökugraton Gotthárd Dénes szedte 1973-ban (GYÖ, vö. BÁNKUTI 2000). DOBOLYI *et al.* (1991) nem jelzik.

Conringia austriaca (Jacq.) Sweet – **P:** Csobánka: Hosszú-hegy (475 m-es csúcs környéke) [8379.2], Kerekes-hegy [8379.4].

Növényföldrajzilag igen jelentős faj, amelynek hazai adatait SOMLYAY (2011a) tekinti át; a fentiek kiegészítések az eddig ismert pilisi lelőhelyekhez.

Coronilla coronata L. – **B:** Budakeszi: Sorrento-tól É-ra [8579.2]; Budaörs: Kecse-hegy [8579.1], Út-hegy [8579.2]; Budapest: Budakeszi-erdő [8479.4], Diós-árok [8479.4], Harang-völgy [8479.4] (SZOLLÁT 2007), János-hegy [8479.4] (*Sztehlo*, 1875, BP); Perbál: 471 m-es csúcs környéke [8478.2, 8479.1]. – **P:** Csobánka: Kerekes-hegy [8379.4], Öreg-Csobánka [8379.4] (*Barina & Pifkó*, 2001, BP); Pilisborosjenő: Magas-erdő [8379.4]; Piliscsaba: Kis-Széna-hegy [8379.3] („Piliscsaba”, *Tuzson*, 1909, BP); Pilisszántó: Hosszú-hegy [8379.1], Üröm: Kő-hegy [8380.3].

A fentiek pótlások SOMLYAY (2009, 2011b) dolgozataihoz, kiegészítve SZOLLÁT (2007) korábbi adatával, amelyek az első áttekintésből kimaradt.

Corydalis intermedia (L.) Mérat – **B:** Piliscsaba: Hárs-hegy [8379.3], Kis-Szénás É-i alja [8379.3]; Pilisszentiván: Hárs-erdő [8379.3]. – **P:** Piliscsaba: Kis-Széna-hegy [8379.3].

Új a Budai-hegység flórájára (Soó 1968, SIMON 2000). Jóllehet az MTM Növénytarában található egy 1880-ban gyűjtött lap, amelynek céduláján „in montis silv” és külön „Budae” szavak olvashatók, a kézírás a Vas megyei tudós tanítóé, Márton Józsefé, aki bizonyára csere révén jutott hozzá e példányhoz a budapesti illetőségű, és akkoriban növényi „csere-egylet”-et működtető Richter Lajostól (vö. BALOGH 2011). Miután a *C. intermedia*-nak a Budai-hegységből egyetlen biztos herbáriumi példánya sem ismert, nagyon valószínű, hogy Richter másutt gyűjtötte, vagy máshonnan szerezte be a növényt, s Márton „Budae” megjegyzése valójában csak Richter székhelyére utal. Nem véletlen, hogy Jávorka ceruzával ráírta a lapra: „vix ad Budam lecta” (aligha Budán szedve). HEGEDÜS (1994: 31) „*Corydalis* × *fabacea*” adatai a Ferenc-hegyről és a Remete-szurdokból föltehetően a *C. cava* (L.) Schweigg. & Körte és a *C. solida* (L.) Clairv. vélelmezett hibridjére, nem pedig *C. intermedia*-ra utalnak.

Úgy tűnik, a *C. intermedia* a Budai-hegységben egy jól körülhatárolható tömbben, főképpen a piliscsabai Hárs-hegy különböző módon átalakított (részben akácosított)

gyertyános-tölgyeseiben fordul csak elő, e területen viszont igen nagy mennyiségben. Állományai egészen a Kis-Szénás északi lábáig, illetve keletre, a már Pilisszentiván községhatárába tarozó Hárs-erdőig húzódnak. Érdekes, hogy az Európa Diplomás, fokozottan védett területen e faj mindeddig észrevétlen maradt (vö. DOBOLYI *et al.* 2008).

Corydalis pumila (Host) Rchb. – **B:** Törökbálint: Hamzsabégyi-erdő (Érd-Parkváros mellett) [8579.3], Nagy-erdő [8579.3] (Érd-Parkváros mellett), Szabadházi-hegy [8579.4]. – **P:** Csobánka: Macska-völgy [8379.4]; Kesztlőc: Klostrom-szirtek [8279.3].

Adataink kiegészítések a faj Budapest déli előteréből és a Pilisből ismert előfordulásaihoz (vö. KUN 1996a, BARINA 2009, SOMLYAY 2009).

Dactylorhiza sambucina (L.) Soó – **V:** Pomáz: Messelia [8380.1] („Pomáz”, *Priszter*, cit. BORSOS 1960: 102), „Pomáz, bokorerdőben, a gyümölcsösöknél”, *Gotthárd*, 1982, GYÖ); Szentendre: Asztal-kő [8380.3] (*Degen*, 1927, BP), Borz-hegy [8380.3], Kis-Kő-hegy [8380.1] („Kő-hegy”, *Lengyel*, 1925, BP), Kövecses-hegy [8380.3], Málnás-hegytől D-re (Szárz-patak völgye felett) [8280.3], Nyerges-hegy [8380.3] („Szentendre”, *Uherkovich*, 1962, JPM), Szmerdán-dűlő és Anna-völgy között [8380.1], Tölgyes-hegy [8379.2].

Hazai adatait BORSOS (1960) foglalja össze. Sajnos a régi irodalmi adatok jó része, csakúgy, mint az újabb keletű gyűjtések némelyike, nem pontosított lelőhelyről származik. Például KERNER (1877b) „in der Pilisgruppe bei Szt. László zwischen Visegrad und Sct. Andrae” helymegjelölése Pilisszentlászló környékére szűkíthető (Kerner kapcsán BORSOS 1960 mindhárom települést idézi), de ennél pontosabb információt számos herbáriumi példányról (*Degen*, *Lengyel*, *Trautmann*, 1918, BP stb.) sem nyerünk. Azonban kivételek is akadnak („Rózsa-hegy”, *Zsák*, 1918, CORV, „Málnás-hegy”, *Kárpáti Z.*, 1952, BP). FEICHTINGER (1899: 324) „dömösi” adata valószínűleg a Dobogókőre vonatkozik, ahonnan a Növénytarban (BP) szép bizonyító példányokat találtunk (*Thaisz*, *Filarszky*, 1901 stb.).

Daphne cneorum L. – **B:** Budakeszi: Fekete-hegyek DK-i nyúlványa (Szarvas-árokotól Ny-ra) [8479.3] („budakeszi kincstári erdőnek a pátyi közalapítványi erdővel határos részén”, SEYMANN 1908; *Boros*, 1950, BP); Budaörs: Csík-hegytől Ny-ra levő csúcsok [8579.1] („Csíki-hegy”, SEYMANN, 1908), Ló-hegy [8579.2] (*Lengyel*, 1921, BP), Szállás-hegy [8579.2]. – **P:** Piliscsaba: Kis-Kopasz-hegy [8379.3] (*Filarszky*, 1912, BP), Kis-Széna-hegy [8379.3]; Pilisszentiván: Kakukk-hegy [8379.3] (*Böhm*, 2002, BP); Pilisvörösvár: Őr-hegy [8379.3] („Zajnáth-hegyek”, *Boros*, 1932, BP; naplója szerint az adat az Őr-hegyre vonatkozik), Vörös-hegy [8379.3] (*Degen*, 1920, BP).

A faj klasszikus előfordulásainak egy részét (Csíki-hegyek: Huszonnégyökrös-hegy, Farkas-hegy, Szekrényes; Szénás-hegycsoport: Disznófő, Kis-Szénás környéke, Iváni-hegy) az újabb munkák (pl. CSONTOS & LÓKÖS 1992, KÉZDY & TÍMÁR 1999, SOMLYAY 2000, DOBOLYI *et al.* 2008) megerősítették. A fenti saját adataink részben újak, részben mások korábbi – herbáriumi gyűjtéssel dokumentált – lelőhelyeinek megerősítései. Az utóbbi lelőhelyek egy része kimaradt KÉZDY & TÍMÁR (1999) áttekintéséből. A budakeszi lokalitással kapcsolatban megjegyezzük, hogy a Szarvas-árok (= Hosszútöltés-árok-völgy, Dám-völgy) területi kapcsolatba hozható 1940-es évekbeli gyűjtések (BP) mind a völgy hársbokor-hegyi (K-i) oldalára vonatkoznak.

Echium maculatum L. (*Pontechium maculatum* (L.) Böhle & Hilger) – **B:** Budaörs: Tétényi-legelő (Szajkó utca közelében) [8579.4] („Kammerwald”, *SADLER* 1818). – **P:** Budakalász: Monalovác-hegy [8380.3].

Budai-hegységi adatait SOMLYAY (2009) tekintette át. A Tétényi-platóról régóta ismert, de a Mechanikai Művek környékén lezajlott (és tervezett) parcellázások (vö. KUN 2010) miatt az itteni populáció végveszélybe került. Budakalász környéki (nem pontosított lelőhelyű) „múltbéli” adatára HAHN (2012) utalt, de a szerző maga nem észlelte a növényt.

Epipactis futakii Mered'a & Potůček – **P:** Esztergom: Cserepes-völgy [8278.4], Fekete-hegy [8279.3]; Pilisszántó: Som-hegy alatti völgy [8379.1], Som-hegytől K-re [8379.1]; Pilisszentkereszt: Hármaskörös-völgy [8279.3], 553 m-es csúcs alatt [8279.3]; Pilisszántó – Pilisszentkereszt: Orosdy-kastély környéke [8379.1], Pilis-oldal [8379.1]. – **V:** Pilismarót: Hoffmann-vadászház [8279.3], Malom-völgy [8279.1].

Új a Visegrádi-hegység flórájára; itt először a Hoffmann-kunyhó (ma vadászház, fogadó) közelében találták Bérces Sándor és Csáky Péter, a DINPI munkatársai. A faj 2008-ban került elő a Pilisben, mint Magyarországra új adat (SOMLYAY 2010), később megtalálták a Mátrában is (MAGOS *et al.* 2012).

Epipactis leptochila (Godf.) Godf. – **B:** Budapest: Budakeszi-erdő (a Csacsi-réttől Ny-ra) [8479.4], Sváb-hegy (az Anna-rét mellett) [8479.4]. – **P:** Pilisszentkereszt: Hármaskörös-völgy [8279.3], Szurdok [8379.1]. – **V:** Pilisszentlászló: Szent László-völgy (*E. neglecta*-val együtt) [8279.4]; Tahitótfalu: Hétvályús-forrás [8280.3]; Visegrád: Apát-kúti-völgy [8279.4].

Új a Budai-hegység és a Visegrádi-hegység flórájára, a Pilisből is csak nemrég ismerjük (SOMLYAY 2010, vö. SÜLYÖK & MOLNÁR 2011b). A Budai-hegységben, mindkét említett helyen, Semperger Zsolt fedezte fel, levélbeli útmutatása alapján mi is megtaláltuk. A visegrádi-hegységi *Epipactis* lelőhelyek közül a tahitótfaluiról Grósz Róbert, a DINPI munkatársa figyelt fel, az állomány faji azonosítását mi végeztük.

A csőrös nőszőfűt – Vajda László 1953-as vértési (Oroszlány: Gyertyános) példánya alapján – HOLUB (1972) mutatta ki újként a magyar flórára. Sajnos Holub a magyarországi vizsgálataiban során nem helyezett revíziós cédulákat az általa látott példányokra. Így a valószínűsíthető Vajda-féle példányt (BP 196796) is csak jóval később, 2010-ben revidálta Molnár V. Attila. A faj sokáig ismeretlen maradt hazánkban. SIMON (1992) még csak a régi vértési adatot citálta, MOLNÁR *et al.* (1995) az ország három pontjáról jelezték, MOLNÁR (2000, 2003) pedig – a Dunazug-hegyvidék kivételével – már számos lelőhelyről közölte.

Epipactis microphylla (Ehrh.) Sw. – **B:** Budajenő: Fajzasi-erdő [8479.1]; Budapest: Budakeszi-erdő – Virág-völgy [8479.4] („In sylvis ad Buda Kezi”, Sadler, s. d., BP, Heuffel, 1826, BP), Diós-árok [8479.4], Harang-völgy [8479.4], Hármashatár-hegy [8480.1], Kecské-hegy [8479.4], Normafa-lejtő [8479.4], Remete-hegy [8480.3], Remete-hegy – Mátyás-hegy nyerge [8480.3], Rupp-hegy [8579.2], Szépvölgyi-dűlő [8479.2, 8479.4] („Szép-völgy”, SOMLYAY 2011b), Táboros-hegy [8579.2], Tündér-hegy – Tündérhegyi-út [8479.4] („ad rivulum pone viam quae a Budakezi ad Sauwinkl ducit”, SADLER 1826, BORBÁS 1879), Virágos-nyeregtől ÉK-re (Erdőalja-út) [8479.2]; Nagykovácsi: 429 m-es hegy a Homok-hegytől D-re [8479.1], Cseresznyés-erdő [8479.1], Széna-hegy és Forrás-dűlő között [8479.1]; Pilisszentiván: Hosszú-árok [8479.1], Iváni-hegy [8379.3] („sub saxo Egyeskö”, Degen, 1926, BP); Solymár: Kerek-hegy [8479.1]. – **P:** Csobánka: Hosszú-hegy [8379.2], Kerekes-hegy [8379.4], Ziribári-nyereg [8379.2]; Pilisborosjenő: Ezüst-Kevély [8379.4], Magas-erdő [8379.4], Nagy-Kevély [8379.4], Vendel-hegy [8379.4]; Pilisszántó: Pilis [8379.1] (Grundl ?, 1857, SZE, FEICHTINGER 1865), Som-hegy alatti völgy [8379.1], Szántói-nyereg [8379.1]. – **V:** Esztergom: Vaskapu [8278.2]; Tahitótfalu: Leánykút – Ugró-patak völgye [8280.3].

Budai-hegységi adatait SOMLYAY (2011b) tekintette át, utalva a régi zugligeti adatok pontosításának nehézségére. A Zugliget környékén mi a Harang-völgyben, a Normafa-lejtőn és a Mátyás király – Tündérhegyi út menti erdőszáv számos pontján észleltük a fajt. BORBÁS (1879) és ZSÁK (1916) munkái alapján úgy tűnik, hogy a főváros tágabb környékén terjedőben van. A Visegrádi-hegységben igen ritka (vö. MOLNÁR 2011a). Feichtinger 1858-ban gyűjtött példányának (BP) cédulaszövege („Esztergom magasabb hegyi erdőkben”) akár a Pilisre is vonatkozhat, különösen annak tükrében, hogy Esztergom megyei flóraművében (FEICHTINGER 1899: 328) így fogalmaz: „Ritka a szentléleki magasabb hegyi árnyas erdőkben”.

Epipactis muelleri Godfery – **B:** Budapest: Csúcs-hegy [8479.2], Hármashatár-hegy [8480.1], Kecse-hegy [8479.4], Látó-hegy [8480.3], Remete-hegy [8480.3], Szép-völgy [8479.4], Szépvölgyi-dűlő [8479.2, 8479.4], Virágos-nyeregtől ÉK-re (Erdőalja-út) [8479.2], Újlaki-hegy (D-i lába) [8479.4], Zugliget (az „Istenszeme” fölött) [8479.4]. – **P:** Pilis (D-i lába, Orosdy-kastély mellett, Trézsi-kút) [8379.1] (HOLUB 1972). – **V:** Tahitótfalu: Ugró-patak völgye [8280.3].

Új a Budai-hegység és a Visegrádi-hegység flórájára, de a Pilisből is csak egyetlen régi irodalmi adatát ismertük eddig. Utóbbi helyről – Degen 1926-ban a Pilis hegyen gyűjtött növénytári példányára hivatkozva – HOLUB (1972) közölte, ez akkor a faj első hazai adata is volt egyben. Holub felfedezése a színopszis ötödik kötetébe (Soó 1973) még nem, csak a hatodikba (Soó 1980) került bele, később SIMON (1992) és MOLNÁR (2000, 2009) is átvette. MOLNÁR *et al.* (1995) és SÜLYOK & MOLNÁR (2011a: 235) ponttérképén ez az archív adat jelenik meg. Jóllehet az utóbbi években a faj hazánk sok tájegységéből előkerült (vö. SÜLYOK & MOLNÁR 2011a), az eredeti pilisi lelőhely mind ez ideig megerősítetlen maradt.

Amint a csőrös nőszőfűnél említettük, Holub nem revidálta az általa megvizsgált magyarországi példányokat. A Növénytár herbáriumában azonban rábukkantunk a Degen-féle gyűjtés (1926. július 18.) három lapjára, amelyek cédulaszövege egymással és a HOLUB (1972: 99) által megadott lokalitással egyező („in monte Pilishegy supra Pilis-Szent-Kereszt”). Ezek a lapok legalább két *Epipactis* fajt tartalmaznak. Egyrészt virágzás elején lévő *E. helleborine* (L.) Crantz-ot (BP 337101 ?, BP 337102), másrészt egy jóval karcsúbb, keskenyebb levelű, elvirágzófélben lévő növényt (BP 337104), amelyet Molnár V. Attila 2010-ben – föltehetően a virágok aránylag hosszú kocsánya miatt – *E. voethii* Robatsch-ként revidálta. Az atlasz Vöth-nőszőfűvet tárgyaló fejezetének ponttérképén (MÉSZÁROS *et al.* 2011: 232) a Pilis hegy e revízió alapján jelenik meg.

Véleményünk szerint azonban a BP 337104 példány nem *E. voethii*, hanem *E. muelleri*, és minden bizonnyal ennek alapján publikálta HOLUB (1972) a Müller-nőszőfűvet Magyarországról. Közismert, hogy az orchideák, különösen az apró minőségi bélyegeken különböző nőszőfűvek azonosítása herbáriumi példányok alapján sokszor szinte lehetetlen. Habár a szóban forgó két faj ivaroszlopának struktúrája jelentősen különbözik egymástól, préselt állapotban a térbeli torzulások miatt jószerével csak a portoksapka alakjára hagyatkozhatunk. A Müller-nőszőfű portoksapkája ugyanis madárcsőryszerűen megnyúlt, csúcsán kampósan hegyesedő, míg a Vöth-nőszőfűnél (és más rokon fajoknál, ill. az *E. helleborine* esetében) ilyen nem tapasztalunk. A Müller-nőszőfű portoksapkájának jellegzetes alakját, amelyet már ROBATSCH (1993), a Vöth-nőszőfű leírója is diagnosztikus különbségként emelt ki, az ominózus Degen-féle példányon (BP 337104) – némi preparálás után – sikerült megfigyelni. Határozásunkat Sulyok József (Eger – Felsőtárkány) megerősítette.

Epipactis neglecta (Kümpel) Kümpel – **P:** Esztergom: Cserepes-völgy [8278.4]; Pilisszántó: Som-hegy alatti völgy [8379.1], Som-hegytől K-re [8379.1]; Pilisszentkereszt: Mogyorós-árok [8379.1], Szurdok [8379.1]. – **V:** Dömös: Piroška-hegy [8279.1]; Leányfalu: Csabakút [8280.3], Sztaravoda-völgy [8280.3]; Pilismarót: Malom-völgy [8279.1, 8279.3]; Pilisszentlászló: Szent László-völgy [8279.4]; Szentendre: Kis-kő-hegy és Cseresznye-hegy közötti völgy [8380.1]; Visegrád: Apát-kúti-völgy [8279.2, 8279.4], Kis-Disznó-hegy és Görbe-hajtás között [8279.4], Nagy-erdő [8279.2].

Új a Pilis és a Visegrádi-hegység flórájára (vö. SÜLYOK *et al.* 2011), bár valószínűleg egyik hegységben sem túlságosan ritka. Számos olyan példányt találtunk ugyanis, amelyek igen nagy valószínűséggel e fajhoz tartozik, de nyíló virág hiányában biztos azonosítását későbbre halasztottuk.

Epipactis peitzii H. Neumann & Wucherpfennig – **B:** Budapest: Vihar-hegy [8479.2]; Nagykovácsi: Cseresznyés-erdő [8479.1]; Telki: Vasvári-erdő [8479.1]. – **P:** Pilisszántó: Pilis-oldal [8379.1], Som-hegy alatti völgy [8379.1], Som-hegytől K-re [8379.1]; Pilisszentkereszt: Mogyorós-árok [8379.2].

Új Magyarország flórájára. Az ismeretlen fajra Csábi Miklós figyelt föl először Nagykovácsi mellett 2006-ban, majd a lelőhelyet együtt is felkerestük. Faji azonosítására csak 2011-ben került sor – Molnár V. Attila (Debrecen) közbenjárására – Wolfgang Wucherpfennig (Eching) segítségével, aki a fajt Németországból (Hohlenfels) 1996-ban leírta. A magyarországi izolált előfordulás azóta egy német honlapon (http://www.aho-bayern.de/epipactis/ep_peit.html) is fel van tüntetve.

Bár a növény a többi ismert hazai rokonfajtól egyértelműen különbözik, megítélésünk szerint az *E. peitzii* és általában az *E. leptochila* alakkörébe tartozó viscidium nélküli Kárpát-medencei taxonok rokonsági viszonyainak, faji tagolódásának és elterjedésének tisztázása további vizsgálatokat igényel. A gyors terepi azonosítást és a további kutatást elősegítendő, az alábbiakban röviden jellemezzük az *E. peitzii* diagnosztikai bélyegeit a legközelebbi hazai rokon fajoktól. Az *E. leptochila* csoport fajait általánosan jellemzi, hogy a murvalevelek (főleg az alsók) rendszerint hosszúak, a lomblevelek ± a szár két átellenes oldalán (legalábbis nem kifejezetten spirálisan) állnak, tövük sárgás színű, az erős szár töve pedig határozottan lilás futtatású (bár utóbbi bélyeg tekintetében éppen az *E. peitzii* kivétel). Közös bélyegük a hegyes epichil is.

Az *E. peitzii* virága bókoló, kevésbé nyílik ki, halvány színű, mondhatni a legkevésbé „színes” a csoporton belül. A külső lepellevelék zöldesek, a belsők, illetve a mézajak zöldesfehérek, viszont az epichildudorok környéke fehérlelő vagy néha rózsás. A hegyes epichil csak a frissen kinyílt virágoknál mereven előreálló, a virágzás folyamán hátrahajlik. A mesochil ± szűk, U-alakú. Ivaroszlopára jellemző, hogy a viscidium mindig hiányzik, a klinandrium nagyon rövid vagy hiányzik, a pollíniumok szinte a bibefelületen ülnek.

Az *E. leptochila* csoport hazai fajai közül az *E. futakii* virága nem nyílik ki, és a zárva maradó lepellevelék töve jellegzetesen barnásibolyás színű. Az *E. leptochila* virága ellenben még az *E. peitzii*-nél is jobban kinyílik, az epichil a virágzás során mereven előreálló marad, az epichildudorok környéke rózsás-ibolyás színű. Az aránylag széles mesochil-ja V-alakú, ivaroszpán a viscidium hamar funkcióképtelenné válik, néha hiányzik, a klinandriuma fejlettebb. Az *E. neglecta* virága szélesre nyílik, többnyire színes (rózsás, lilás), az epichil a virágzás során erőteljesen hátrahajlik. A mesochil-ja U-alakú, nagyon szűk, a legszűkebb a többi fajhoz képest. E faj ivaroszplop-struktúrája az *E. leptochila*-éra hasonlít.

Az *E. peitzii* (javasolt magyar név: Peitz-nószóffú) virágzási ideje Magyarországon június vége – július, az egyes virágok nagyon rövid ideig nyílnak.

Epipactis purpurata Sm. – **B:** Nagykovácsi: Cseresznyés-erdő [8479.1]. – **P:** Esztergom: Cserepes-völgy [8278.4], Fekete-hegy, Pilis-nyeregtől ÉNy-ra (lus. *chlorophylla* is) [8279.3]; Pilisszántó: Hosszú-hegy [8379.1], Som-hegy alatti völgy [8379.1]; Pilisszentkereszt: Hármassforrás-völgy (lus. *rosea* is), Kakas-hegy [8279.3], Ördög-lyuk és az 553 m-es névtelen csúcs között [8279.3]. – **V:** Pilismarót: Bitóci-völgy [8279.1], Fűrész-tisztás közelében [8279.3], Hoffmann-vadászház környéke [8279.3], Kis-Disznó-hegy [8279.1], Malom-völgy [8279.1], Malom-völgyi-árok [8279.3], Német gyerek halála [8279.3], Schullerok [8279.3]; Visegrád: Keserűs-hegy [8279.4].

A Budai-hegységből MOLNÁR (2000, 2003) jelzi először, de konkrétabb lelőhelyet (a Szénás-hegycsoport egy pontjáról) eddig csak egyetlen alkalommal közöltek (Halász Antal in DOBOLYI *et al.* 2008). A nagykovácsi adatunk közeléből (Széltörés-erdő Nagykovácsi és Telki határán) már régebben ismert a faj előfordulása, a Telki határába tartozó Vasvári-erdőből e kötetben CSÁBI & HALÁSZ (2016) közlik. A Pilisből és a Visegrádi-hegységből is csak néhány korábbi adata ismert.

Epipactis tallosii Molnár et Robatsch – **B**: Budapest: Felsőrákosi-rétek [8581.1]. – **P**: Esztergom: Cserepes-völgy [8278.4], Pilisszántó: Zuhamenyica [8379.1]. – **V**: Dömös: Makó-réti-forrás közelében [8279.3].

Új a Pilis hegység flórájára. Budapest környékéről kevés adata ismert (vö. VIDÉKI, SÜLYOK & MOLNÁR 2011). A régi herbáriumi lapok közül valószínűleg e fajt reprezentálják Tauscher Gyula Csepel-szigeti „*Epipactis latifolia*” példánya (1869, BP), valamint Hermann Gábor – *E. microphylla* és *E. rubiginosa* néven cédulázott – gyűjtései (1883, 1884, BP) a Pesti-sík ferencvárosi részéről (revideálta Molnár V. Attila). Ennek megfelelően HERMANN (1885) ferencvárosi „*E. microphylla*” és „*E. rubiginosa*” irodalmi adatai *E. tallosii*-ra értendők.

Az általunk megfigyelt egyes budapesti példányok a morva nőszőfűre (*E. moravica* Batoušek) emlékeztetnek, a két faj taxonómiai viszonyának, ill. hazai elterjedésének tisztázása további vizsgálatokat igényel.

Gagea bohemica (Zauschn.) Schult. et Schult. – **B**: Budakeszi: Kecse-hegy [8579.1]; Budaörs: Odvas-hegy [8579.2]; Budapest: Tétényi-legelő (a víztorony közelében) [8579.4] (Entz, 1866, BP); Nagykovácsi: Vörös-pocsolyás-hát [8479.1].

A főváros környékén (Kamaraerdő) Entz Géza fedezte fel 1866-ban (ENTZ 1868), majd 1873-ban Simonkai ugyanitt és a Vadaskerti-hegyen (Állatkert-hegy) is gyűjtötte (BP, vö. SIMONKAI 1876). KUN (1994) a vörös-kővári populáció felfedezésekor föltehetően elnézte az utóbbi adatot, pedig az általa hivatkozott munka (BORBÁS 1879) szintén említi az Állatkert-hegyet, azaz a mai Nyéki-hegy – Vadaskerti-hegy környékét. A budaörsi Odvas-hegyen Rédei Tamás (ÖBI) fedezte föl, s mutatta meg a lelőhelyet. A területünkön meglehetősen ritka faj (KUN 1994, SOMLYAY 2011b), jobbára néhány egyedből álló állományokkal. Erősebb populációja csak olyan helyen maradhatott fenn, ahol megfelelő (savanyú) az alapkőzet, és a szerencsés környezeti adottságoknak (viszonylagos izoláltság, vagy a folyamatos emberi tevékenység vadriasztó hatása) köszönhetően viszonylag kis mértékű a vadterhelés. A fentiek közül ilyen a Kecse-hegy Ény–DK-i gerincén lévő kisavanyodott talajú sziklakibúvás.

Gymnadenia conopsea (L.) R. Br. – **B**: Budapest: Diós-árok [8479.4] („Schwabenberg”, Bohatsch, 1877, BP), Normafa-lejtő alja [8479.4] (Entz, 1865, BP); Nagykovácsi: Cseresznyés-erdő szegélye [8479.1]. – **P**: Csobánka: pilisszentkereszti Szurdok D-i végénél lévő kőbánya [8379.2]; Esztergom: Nagy-Strázsa-hegy [8278.4] („e pratis montanis ad Dorog”, Grundl, s. d., SZE). – **V**: Pilisszentlászló: Ispán-rét [8279.4] („Öreg-Vágás-hegy”, Horánszky, 1954, BP); Szentendre: Szmerdán-dűlő – Kis-Kő-hegy [8380.1] („in valle Sztaravoda”, Andrasovszky, 1916, BP).

BORBÁS (1879) a Pesti-síkon kívül a „budai magasabb hegyek”-ről közli. Régi, herbáriumi példánnyal igazolt lelőhelyeinek többsége azonban már a múlté; eddig egyedül a Normafa-lejtőről származó adatát sikerült megerősítenünk. A szűkebb értelemben vett Pilisből csak egy-két 19. századi herbáriumi példánya ismert, a Strázsa-hegyről BAUER (1996, 2001) nem jelzi. Új adataink közül kiemeljük a szentendrei lelőhely százas nagyságrendű populációját.

Gymnadenia odoratissima (L.) Rich – **B**: Budapest: Ördög-orom [8579.2] (Zsák, 1916, CORV).

A kevés és régi budai-hegységi előfordulásból ma csak ezt az egyet tudjuk megerősíteni. Az irodalmi adatok (pl. KERNER 1877b, BORBÁS 1879) és gyűjtések zöme is a szűkebb környékről (Farkas-völgy, Farkasrét, Sas-hegy) származik.

Himantoglossum jankae Somlyay, Kreutz et Óvári – **P**: Csobánka: Hosszú-hegy (475 m-es csúcs környéke) [8379.2]; Pilisszántó: 386 m-es hegy [8379.1], Som-hegy [8379.1].

A faj hazai adatait SÜLYOK *et al.* (1998) foglalják össze (*H. caprinum* név alatt). A Pilisben legrégebben a Pilis hegy Piliscsév felé néző oldaláról ismert (Jávorka, 1903, BP, vö. JÁVORKA 1904), ahol ma is él. A szentkereszti Szurdok melletti gerincről Németh Ferenc (in PRISZTER

1985) közölte, ez a lokalitás föltehetően azonos Kováts Ferenc („Pilisszentkereszt”, 1926, SZIE) gyűjtésével. A közeli Hosszú-hegy pilisszántói határában Bóhm Éva bukkant rá 1994-ben (vö. SULLYOK *et al.* 1998). A most közölt adataink kiegészítések a környékbeli ismert előfordulásokhoz.

Lathyrus sphaericus Retz. – **B:** Budapest: Fekete-fej [8479.4] (Kárpáti Z., 1948, BP), Felső-Patak-hegy [8479.2], Ördög-orom [8579.2] (HEGEDÜS 1994); Nagykovácsi: Hosszú-Erdő-hegy [8479.2] („Remete-hegy”, Csapody V., 1933, BP), Kecse-hát [8479.3, 8479.4]. – **P:** Csobánka: Csúcs-hegy [8379.4], Kis-Kevély [8379.4] („Kevély-nyereg”, Kárpáti Z., 1948, BP); Pilisborosjenő: Nagy-Kevély [8379.4] (Boros, Vajda, Kárpáti Z., 1940, BP); Pilisszántó: Pilis (a hegy déli részén több ponton) [8379.1] (Boros, Lengyel, Kováts, Péntzes, Zsák, 1932, BP), Som-hegy [8379.1]; Pilisszántó – Csobánka: Hosszú-hegy [8379.1, 8379.2] („Csobánka: Hosszú-hegy, a barlangtól K-re”, Barina & Pifkó, 2002, BP). – **V:** Pilisszentlászló: Tüskés-hegy (Tövises-hegy) [8279.4]; Visegrád: Dobos-hegy [8279.2], Óreg-Pap-hegy [8279.4] („inter Visegrád et Pilis-Szt-László”, Simonkai, 1871, BP).

A Budai-hegység keleti felében régebben számos helyen gyűjtötték, ezen adatok zöme manapság megerősítetlen. A Pilisben szintén a hegység keleti, ill. délkeleti felében a leggyakoribb, sőt, kedvező években tömeges is lehet (pl. a Hosszú-hegy teljes vonulatán). BÓHM & FACsar (1999) a Pilis hegyről nem jelzik. A pilisszentlászlói adat érdekessége, hogy az újabb adatoktól (vö. BP, BÁNKUTI 2000, BARINA & PIFKÓ 2007) eltérően ez a Visegrádi-hegység belső részéről származik.

Limodorum abortivum (L.) Sw. – **B:** Budajenő: 471 m-es csúcs környéke [8479.1], Cseresznyés-völgy É-i pereme [8479.1]; Budakeszi: Sorrento-tól É-ra [8579.2], Szarvas-árok-tól Ny-ra (több ponton) [8479.3] („Erti-től északkeletre eső erdőben”, Rosemberszky, 1958, BP); Budaörs: Csík-hegy [8579.2] („prope Budaörs, Sándor, s. d., BP), Huszonnégyökrös-hegy [8579.1], Nap-hegy [8579.2]; Budapest: Csúcs-hegy [8479.2], Farkas-völgy [8579.2] (Polgár, 1898, DE, vö. Soó & BORSOS 1966: 325), Ferenc-halom [8479.4] (Felföldy, 2000, BP), Hármashatár-hegy [8479.2], Kecse-hegy [8479.4] (Péntzes, 1958, BP), Ördög-orom [8579.2] (Vajda, 1938, BP), Rupp-hegy [8579.2] (HEGEDÜS 1994), Táboros-hegy [8579.2], Tündér-hegy [8479.4] („unter dem Joannisberg”, SADLER 1818), Vaskapu-hegy (Apáthy-szikla) [8479.4], Vihar-hegy [8479.2]; Páty: Fekete-hegyek (több ponton) [8479.3] (Jávorka, 1936, BP); Perbál: Szerdahelyi-vágástól Ny-ra [8478.2], Szerdahelyi-vágás fölött [8478.2, 8479.1]; Pilisszentiván: Kis-Szénás ÉK-i nyúlványa [8379.3] (Kárpáti Z., 1952, BP, CORV). – **P:** Csobánka: Hosszú-hegy [8379.2], Kerekes-hegy [8379.4], Kis-Kevély [8379.4], Oszoly [8379.4]; Pilisborosjenő: Ezüst-Kevély [8379.4], Magas-erdő [8379.4], Nagy-Kevély [8379.4] (Toborffy, 1969, SZIE); Pilisszántó: Hosszú-hegy [8379.1], Szántói-nyereg [8379.1]; Pilisszántó – Pilisszentkereszt: Pilis [8379.1] (Bartha, 1928, BP; Boros, 1946, BP). – **V:** Leányfalu: Berseg-hegy [8280.3]; Pilisszentkereszt: Fagyos katona [8279.3], Kakas-hegy [8279.3].

Habár e faj a Dunazug-hegyvidéken elég sokfelé előfordul (MOLNÁR & ILLYÉS 2011: 267), a konkrét irodalmi adatok száma aránylag csekély (pl. Soó & BORSOS 1966, HEGEDÜS 1994, KUN 1996a, BAUER 2001, SOMLYAY & PIFKÓ 2002, DOBOLYI 2004, BARINA & PIFKÓ 2007, DOBOLYI *et al.* 2008). Az új lelőhelyeink közül kiemeljük a táboros-hegyi és a vihar-hegyi százas nagyságrendű populációkat.

Muscari tenuiflorum Tausch – **B:** Budajenő: a 471 m-es csúcs környéke [8479.1]; Budapest: Vihar-hegy [8479.2]. – **P:** Csobánka: Kis-Kevély [8379.4]; Pilisszentkereszt: Pilis-hegy alatti földek (a Golyvás-forrás közelében) [8379.1] („Pilis”, Vajda, 1940, BP).

Hiányosan ismert faj kevés biztos adattal, amelynek oka az igen hasonló, de sokkal gyakoribb üstökös gyöngyikével (*M. comosum* (L.) Mill.) való gyakori összetévesztése (vö. SOMLYAY 2011b).

Neotinea tridentata (Scop.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W.Chase – **B:** Biatorbágy – Érd – Sós-kút – Törökbálint: Hamzsabégyi-erdőtől Ny-ra [8579.3]; Budakeszi: Fekete-hegyek (DK-i rész, számos ponton) [8479.3] („Hosszú-árok-völgy”, *Boros*, 1950, BP), Kakukk-hegy [8479.3], Nagyszénászug [8579.2]; Budapest: Csillebérc [8579.2] (*Priszter*, 1938, BPU), Kecské-hegy [8479.4] (*Czakó*, 1888, DE), Kis-Hárs-hegy [8479.4] („in monte Tiliarum”, *Simonkai*, 1871, BP, *Felföldy*, 2000, BP), Újlaki-hegy [8479.2] (*Hegedüs*, 1976, BP); Nagykovácsi: Cseresznyés-erdő [8479.1], Homok-hegy [8479.1] (*Pifkó*, 2005, BP), Homok-hegytől D-re (429 m-es csúcs) [8479.1] (*Pifkó*, 2003, BP), Széna-hegy [8479.1]; Páty: Fekete-hegyek (Tarnai-pihenő környéke) [8479.3] („Nagykopaszhegy”, *Boros*, 1916, BP); Perbál: 471 m-es csúcs környéke [8479.1] („Nagykovácsi felett Perbál felé koronauradalmi erdő”, *Jávorka & Zólyomi*, 1937, BP), 411 m-es csúcs környéke [8478.2], 412 m-es csúcs környéke (Szerdahelyi-vágástól Ny-ra) [8478.2], Meszes-hegy [8478.2], Szerdahelyi-vágás fölött [8478.2, 8479.1]; Törökbálint: Tétényi-legelő (Mechanikai Művektől É-ra) [8579.4] („in silva Kamerali”, *Simkovics*, 1871, BP). – **P:** Esztergom: Kis-hegy [8278.4] („Kétágú-hegy”, *Grundl*, 1837, SZE, sub *O. ustulata* (rev. Molnár V. Attila)), Nagy-Strázsa-hegytől É-ra lévő domb [8278.2], Nyárasd és Öreg-szállás között [8278.4], sátoorkópusztai homokbánya [8278.4]. – **V:** Dunabogdány: Csepri-hegy (Sajgó) [8280.1]; Pilisszentlászló: Öreg-Pap-hegy lába [8279.4]; Szentendre: Asztal-kő [8280.3], Nyerges-hegy [8280.3] („montes inter Leányfalu et Szentendre”, *Degen*, 1927, SZIE); Visegrád: Dobos-hegy [8279.2], Fekete-hegy [8279.2] („visegrádi hegyeken”, *BORBÁS* 1875, „Visegrád”, *Priszter*, 1941, BPU).

Budapesten, ill. közvetlen környékén HEGEDÜS (1994) az Ördög-omorról, az Újlaki-hegyről és a Hármashatár-hegyről, KECSKÉS (1994) és KECSKÉS & KUN (2004) a Tétényi-fennsíkról, SOMLYAY (2000) a Zugligetből (Hunyadi-omor) és a Ferenc-halomról, SZOLLÁT (2007) a Harang-völgyből, TÓTH & PAPP (2012) a Sas-hegyről erősítették meg régi adatait. Új adataink közül kiemeljük az Érd ÉNy-i végénél talált, százas nagyságrendű, négy település közigazgatási határába tartozó populációt. A budakeszi, nagykovácsi és perbáli lelőhelyeink szervesen kapcsolódnak a Kutya-hegytől Ny-ra lévő jól ismert (vö. CSONTOS & LŐKÖS 1992, DOBOLYI *et al.* 2008) állományokhoz. A pilisi Strázsa-hegy környékén BAUER (1996, 2001) és BAUER & BARNA (1999) csak a Tábla-hegyről jelzik, a sátoorkópusztai homokbányából pedig ismeretlen volt (vö. BARINA 2001). A Visegrádi-hegységben a faj pilisszentlászlói adata az első, amelyik a hegység belső területéről származik (vö. BARINA & PIFKÓ 2007).

Neotinea ustulata (L.) R.M. Bateman, Pridgeon & M.W.Chase – **B:** Budakeszi: Fekete-hegyek (DK-i rész) [8479.3], Kakukk-hegy [8479.3], Nagyszénászug [8579.2]; Budaörs – Budapest – Törökbálint: Tétényi-legelő [8579.4] („Kamaraerdő alatt”, *BORBÁS* 1875, „Tétényer Heide”, *Bohatsch*, 1878, BP, vö. *BORBÁS* 1879); Budapest: Remete-hegy [8480.3], Tábor-hegy [8480.3] (*Boros*, 1944, BP); Nagykovácsi: Homok-hegy [8479.1] („Nagykopasz, supra vicum Nagykovácsi”, *Papp*, 1947, BP, *Pifkó*, 2005, BP), Kutya-hegy [8479.1] („Koronauradalmi erdő”, *Jávorka*, 1941, BP, *CSONTOS & LŐKÖS* 1992), Széna-hegy [8479.1]; Perbál: 471 m-es csúcs környéke [8479.1], 411 m-es csúcs környéke [8478.2], Meszes-hegy [8478.2]; Solymár: Szél-hegy [8379.4]. – **P:** Esztergom: Csurgó-hegy [8278.4], Kis-Strázsa-hegy [8278.3] [8278.1], Lencse-völgy [8278.4], Nagy-Strázsa-hegy [8278.4], Nagy-Strázsa-hegytől É-ra fekvő dombok [8278.2][8278.4], Nyárasd és Öreg-szállás között [8278.4], Tábla-hegy [8278.4].

A Budai-hegységből számos korábbi gyűjtése ismert, mára az ismert lelőhelyek száma erősen megcsappant, HEGEDÜS (1994: 65) a főváros területén nem is találta. A solymári Szél-hegyen a faj több száz éves populációja él, tudomásunk szerint ez a legnagyobb a Budai-hegységben. Jelentős, régóta ismert állományai élnek a Tétényi-fennsíkon, Kamaraerdő mellett („Tétényi-legelő”), Budapest, Budaörs és Törökbálint közigazgatási határában egyaránt. [SOMLYAY (2011b) az *Orchis coriophora* L.-val együtt az *O. ustulata*-t is felsorolta, de a konkrét lokalitást

tévesen Törökbálinthoz sorolta]. A pilisi Strázsa-hegy környéki adataink kiegészítések, ill. pontosítások BAUER (1996, 2001) és BAUER & BARNA (1999) dolgozataihoz, akik elsőként hangsúlyozták a faj lokális gyakoriságát.

Neotinea ×dietchiana (Bogenh.) H.Kretzschmar, Eccarius & H.Dietr. (= *N. tridentata* × *N. ustulata*) – **B:** Budakeszi: Kakukk-hegy [8479.3], Nagyszénászug [8579.2]; Nagykovácsi: Kutya-hegy [8479.1]; Perbál: Meszes-hegy [8478.2].

Magyarországon igen ritka hibrid, a Budai-hegységben korábban a Hármashatár-hegy tömbjéről és a Sváb-hegyről jelezték (*Degen, Trautmann, Zsák*, 1920, BP, CORV, vö. Soó 1928: 142, ZSÁK 1941, BORSOS 1962: 61). Mindenütt a szülők társaságában vagy közelében találtak.

Ononis pusilla L. – **B:** Budaörs: Farkas-hegy [8579.2], Odvas-hegy [8579.2], Tűzkő-hegy [8579.2]; Budapest: Kis-Hárs-hegy [8479.4] („Hárs-hegy”, *Simkovic*s, 1873, BP), Rupp-hegy [8579.2] (*Degen, Boros*, 1918, BP), Táboros-hegy [8579.2] („Farkasrét”, *Degen*, 1913, BP); Diósd: Kóbánya [8579.4]; Nagykovácsi: Felső-Zsíros-hegy [8479.1], Nagy-Szénás [8479.1] (*Kárpáti Z.*, 1932, BP). – **P:** Budapest (Békásmegyér): Péter-hegy [8480.1] („Békásmegyér”, *Perlaky*, 1891, BP, *Kárpáti Z.*, 1949, BP), Pusztadomb [8380.3].

A budaörsi Csíki-hegyekből régóta ismert („Csíki hegy”, *Szépligeti*, 1884, BP, stb.), de a konkrét lelőhelyek száma kevés (Huszonnégyökrös-hegy: *Andreánszky*, 1934, BP; Sorrento: *Boros*, 1944, BP; Út-hegy: *Kárpáti Z.*, 1944, BP). DOBOLYI *et al.* (1999) nem jelzik.

Ophrys apifera Huds. – **P:** Esztergom: Kis-Strázsa-hegy [8278.1, 8278.3], Nagy-Strázsa-hegy [8278.4], Nagy-Strázsa-hegytől É-ra lévő mélyedés és domb [8278.4], Nagy-Strázsa-hegytől DNy-ra lévő domb [8278.3, 8278.4], Tábla-hegy [8278.4]; Pilisszántó: 386 m-es névtelen domb [8379.1]; Pilisszentkereszt: Pilis-hegy alatti földek (több ponton) [8379.1] (RAKSÁNYI 1999). – **V:** Esztergom: Cigány-kúttól ÉK-re [8278.2], Kuztusi-dűlő [8278.2].

A Pilisben RAKSÁNYI (1999) fedezte fel (vö. MOLNÁR 2000), föltehetően ezt az adatot vette át BÖHM & FACsar (1999). Esztergom környékéről BAUER (1996, 2001), BAUER & BARNA (1999) és BARINA (2001) nem jelzik a fajt. Mi a Strázsa-hegy környékén több száz virágzó tövet számoltunk össze, egy helyen szinte kompakt *Inula germanica* L. állományban (!) találtuk, és előfordult a “var. *friburgensis*”-nek nevezett változat is. A Pilis-hegy alatti földeken kis egyedszámban észleltük a RAKSÁNYI (1999) által felfedezett helyen, ettől ÉNy-ra azonban százas nagyságrendű, odébb, a Golyvás-forrás közelében pedig újabb kisebb állománya került elő. A Visegrádi-hegység területéről eddig nem volt ismert, a Cigány-kút környéki lelőhelyre Molnár V. Attila hívta fel a figyelmünket. Hazánkban minden bizonnyal terjedőben lévő faj (vö. ÓVÁRI & MOLNÁR 2011).

Ophrys holubyana Andras. – **V:** Esztergom: Vaskapu [8278.2].

Új adat a Visegrádi-hegység flórájára, és az egész országban nagy ritkaság (MOLNÁR & GULYÁS 2005). A faj egyetlen virágzó példányára egy, a DINPI által „*Ophrys* sp.” előfordulásként jelzett lokalitás ellenőrzése során bukkantunk. Közeliében egy elvirágzott *O. sphogodes* Miller példányt, számos bangó tőlevelet és más orchideákat találtunk. A pókbangó nem új a területen, Gotthárd Dénes gyűjtötte (GYŐ) 1977-ben „Vaskapuhegy É-i töve” helymegjelöléssel, amely akár azonos is lehet a mi lelőhelyünkkel.

Orchis mascula L. ssp. ***signifera*** (Vest) Soó (*O. signifera* Vest) – **V:** Dunabogdány: Körös-hegy [8280.1], Kutya-hegy [8280.1]; Leányfalu: Berseg [8280.3], Nyerges-hegy (É-i csúcs) [8280.3]; Pilisszentlászló: Öreg-Pap-hegy [8279.4], Sárkány-oldal [8279.4], Szent László-hegy [8279.4] („Szarvas Szerű”, *Degen*, 1918, BP, *Jávorka* 1928, BP); Pomáz: Messelia [8380.1]; Szentendre: Cseresznye-hegy [8380.1] („Pomáz Kő-hegy, Vasas-szakadék feletti erdőben”, *Gotthárd*, 1977, GYŐ), Kis-Kő-hegy [8380.1] („Kő-hegy”, *Thaisz*, 1904, BP), Kövecses-hegy [8280.3], Málnás-hegytől D-re (Szárz-patak völgye felett) [8280.3], Nyerges-hegy (Asztal-kőtől É-ra) [8280.3], Szmerdán-dűlő [8380.1], Tölgyes-hegy

[8280.3]; Tahitótfalu: Hegyesd [8280.1], Öreg-bükk-tető [8280.3], Vörös-kő [8280.3] (*Moldvai* 1957, SAU, *Gotthárd*, s. d., GYÖ, vö. BÁNKUTI 2000); Visegrád: Apátkúti-völgy (Somos-bérc és a Süllyedék fölött) [8279.2], Ágas-hegy [8279.4], Gyula-forrás közelében [8279.2], Kis-lapos [8279.2], Nagy-Kilián [8279.2], Nagy-Som-hegy [8279.4], Nyalka-bérc [8279.2], Szarvas-bérc [8279.4], Szarvas-lyuk [8279.4].

A Visegrádi-hegységből elég sok herbáriumi és irodalmi (vö. BORSOS 1963, BARINA & PIFKÓ 2007) adata ismert, a régiók sajnos gyakran pontatlan lelőhelyekkel. Állományait a legtöbb helyen erősen vadjárta hegygerincen találtuk, sok tő le volt legelve.

Orchis militaris L. – **B:** Nagykovácsi: Nagy-Szénás [8479.1] (*Boros*, 1945, BP, CSONTOS & LŐKÖS 1992); Perbál: 471 m-es csúcs környéke [8478.2] („koronauradalmi erdő Perbál felé”, *Jávorka & Zólyomi*, 1937, BP); Solymár: Alsó-Patak-hegy [8479.2]. – **P:** Esztergom: Curgó-hegy [8278.4], Kis-Strázsa-hegy [8278.1], Nagy-Strázsa-hegy [8278.4], Nagy-Strázsa-hegytől É-ra fekvő domb [8278.2], Tábla-hegy [8278.4]; Pilisszentkereszt: Pilis-hegy alatti földek (több ponton) [8379.1] („Pilis Szt. Kereszt”, *Simkovics*, 1871, BP). – **V:** Esztergom: Vaskapu [8278.2]; Pomáz: Messelia [8380.1]; Visegrád: Disznó-zug [8279.2], Dobos-hegy [8279.2] („visegrádi hegyeken”, *BORBÁS* 1875).

A Dunazug-hegyvidéken erősen megritkult faj, állományai főként az Alfölddel határos helyeken maradtak fenn. A pilisi Strázsa-hegy környéki adataink kiegészítések, ill. pontosítások *BAUER* (1996, 2001) dolgozataihoz, aki elsőként hangsúlyozza a faj lokális gyakoriságát.

Orchis pallens L. – **P:** Csobánka: Derek [8379.2] („bei Csobánka”, *KERNER* 1877a), Hosszú-hegy [8379.2]; Esztergom: Tűzköves-árok felett [8278.4]; Pilisszántó: 386 m-es domb [8379.1], Hosszú-hegy [8379.2] (*Gotthárd*, 1980, GYÖ, vö. BÁNKUTI 2000), Som-hegy [8379.1]; Pomáz: Oszoly [8379.2] (*Vajda*, 1941, BP). – **V:** Dömös: Vadálló-kövek [8279.3] (*Feichtinger*, 1860, SZE, *FEICHTINGER* 1865); Dunabogdány: Kutya-hegy [8280.1], Len-hegy [8280.1]; Leányfalu: Nyerges-hegy [8280.3]; Pilisszentlászló: Sárkány-oldal [8279.4] (*Carex brevicollis* DC. és *O. mascula* ssp. *signifera* társaságában); Pomáz: Kis- és Nagy-Csikóvár közti nyereg [8379.2] („Kis-Csikóvár”, *Gotthárd*, 1975, GYÖ, vö. BÁNKUTI 2000); Szentendre: Cseresznye-hegy [8380.1], Kis-Kő-hegy [8380.1] („Kőhegy”, *Priszter*, ?, cit. *BORSOS* 1963: 80); Tahitótfalu: Öreg-bükk-tető [8280.3]; Visegrád: Ágas-hegy [8279.4], Görbe-hajtás [8279.4], Szarvas-bérc [8279.4].

Területünkön klasszikus lelőhelye a Pilis hegy (vö. *BORSOS* 1963), amelynek számos pontján ma is megtalálható. Régi szórványadatait ismerjük a Visegrádi-hegységből, újabb *BARINA & PIFKÓ* (2007) az esztergomi Vaskapuról és a tahitótfalui Kenézakla-tetőről közlik.

Ornithogalum comosum L. – **B:** Budaörs: Ló-hegy és Csík-hegy közti nyereg [8579.2], Csík-hegy [8579.2] („Csikihegy”, *Perlaky*, 1893, BP), Prékókönyék [8579.1], Sorrento [8579.2] (*Kárpáti Z.*, 1943, BP), Szekrényes [8579.2] (*Gotthárd*, 1984, GYÖ), Tétényi-legelő [8579.4] („Kammerwald”, *Richter*, 1874, BP); Budapest: Felső-Kecske-hegy [8480.1] („Felső-Kecske-hegy”, *Bohatsch*, 1878, BP, de ez bizonyára a mai Alsó-Kecske-hegyre vonatkozik), Hármashatár-hegy [8479.2] (*Szépligeti*, 1884, DE), Látó-hegy [8479.4, 8480.3], Mátyás-hegy [8480.3] (*Simkovics*, 1873, BP), Nagytétény [8579.4] („Nagytétény”, *Lyka*, 1906, SZIE), Tábor-hegy [8480.3], Tétényi-legelő [8579.4]; Érd – Sósút: Erdő-hát-dűlő [8579.3], Nagy-mező [8579.3] („Kutyavár”, *Degen*, *Jávorka*, 1918, BP); Törökbálint: Nagy-puszta [8579.4]. – **P:** Budakalász: Monalovác-hegy [8380.3].

A fentiek kiegészítések, ill. pontosítások a korábbi adatokhoz (vö. *SOMLYAY* 2009, 2011b), néhány megerősítéssel. Habár a Tétényi-fennsík Budapest környéki részéről ismerünk régi és pontatlan helymeghatározású példányokat, miután *KECSKÉS* (1994) és *KECSKÉS & KUN* (2004) nem jelzik, fontosnak tartottuk a faj itteni, három közigazgatási határhoz tartozó előfordulásainak megerősítését.

Ornithogalum refractum Kit. ex Schltl. – **B:** Biatorbágy (belterület) [8578.2]; Budakeszi: belterület (a temető közelében) [8979.4], Vörös-hegy [8979.4]; Budapest: Sas-hegy [8580.1], Zugliget [8979.4]. – **P:** Pilisvörösvár (belterület) [8379.3].

A fentiek kiegészítések SOMLYAY (2011b) adataihoz, amelyek közül viszont a kispesti (BP 656421) és legalább részben az Orbán-hegyi (BP 656428) adat a magyar növényhatározókból hiányzó *O. divergens* Bor. fajra vonatkozik (rev. Milica Rat, Novi Sad, 2013).

Serratula radiata (W. & K.) Bieb. – **B:** Budapest: János-hegy [8479.4] (Máthé, 1947, BP 718046), Normafa-lejtő [8479.4]; Perbál: Meszes-hegy [8478.2], Zajnát [8378.4].

A fentiek kiegészítések SOMLYAY (2009, 2011b) dolgozataihoz. SZOLLÁT (2007) a Harangvölgyből jelezte a faj előfordulását, ez az adat SOMLYAY (2009) áttekintésből kimaradt. A Normafa-lejtő több pontján előfordul, az egyiket Csáky Péter (DINPI) mutatta meg. A meglepő, János-hegyi egykori előfordulást Máthé Imre példánya igazolja, megerősítésre vár. Érd környékéről számos korábbi adata ismert (vö. KUN 1994, 1996a, SOMLYAY 2009), újabban SZERÉNYI (2014) az érdi Fundoklia-völgyben és a Dobogón is megtalálta.

Silene viridiflora L. – **B:** Nagykovácsi: Vörös-pocsolyás-hát (a Vörös-pocsolyától ÉK-re) [8479.1]; Perbál: 361 m-es hegy környéke [8478.2]. – **P:** Csobánka: Macska-völgy [8379.4], Ziribári-nyereg [8379.2]; Csobánka – Pilisszántó: Hosszú-hegy [8379.1]; Pilisszántó: Pilis (DNy-i oldal, több ponton) [8379.1] (JÁVORKA 1904).

Ez, a Visegrádi-hegységben elterjedt faj (BARINA & PIFKÓ 2007) a Pilisben is gyakoribb, mint azt korábban hitték (vö. FEICHTINGER 1865, BORBÁS 1879, BOROS 1920, SOMLYAY 2009, 2011b). Nem kizárt, hogy terjedőben van.

Sonchus palustris L. – **B:** Budapest: Csillebérc (KFKI-tól ÉNy-ra) [8579.2], Csúcs-hegy [8479.2], Keserűvíztelep (keserűsós rétek) [8580.1], Kőérberek [8579.4, 8580.3], Mocsáros-dűlő [8480.1]; Nagykovácsi: 464 m-es hegytől Ny-ra [8479.3], Kereszt-mező [8479.1], Ördög-árok (az amerikai iskolánál) [8479.1]; Perbál: 471 m-es csúcs környéke [8479.2].

A fenti adatok közül a csillebérci, a csúcs-hegyi és a nagykovácsi erdőirtáshoz, ill. az utóbbiak egy része nádashoz kötődő hegységbeli, a többi alföldi (nadas) előfordulás. KUN (1994) közli Solymár mellől, a Rét-völgy nádasaiából, mint a Budai-hegységre új adatot, itt már 1992-ben gyűjtötte a fajt Felföldy Lajos. A Solymári-völgy azonban növényföldrajzi értelemben az Alföldhöz, ZÓLYOMI (1958: 512) szemléletes vázлата alapján a Pesti-síkhöz („Pestvidék”) tartozik, hasonlóan a Mocsáros-dűlőhöz (Óbuda) és a Budaörsi-medencéhez (Keserűvíztelephez, Kőérberek). HEGEDÜS (1994) adatai közül is csak egyetlenegy (Hárs-hegy) tartozik kétségtelenül a Budai-hegységhez, bizonyító példányát nem láttuk.

Sternbergia colchiciflora W. et K. – **B:** Biatorbágy: Szélkapu-völgy [8579.1] („Kő-hegy”, Felföldy, 1992, BP); Budakeszi: Nagyszénászug [8579.2]; Budaörs: Prékókönyék [8579.1], Tűzkő-hegy [8579.2]; Budapest: Csillebérc [8579.2], Fazekas-hegy [8479.4], Ferenc-hegy [8480.3] (BOROS, 1931, BP), Gellért-hegy [8580.1] (SZÉP, 1888, BP), Hármashatár-hegy [8479.2] (SADLER 1840, Bohatsch, 1876, BP), Hármashatár-hegy és Újlaki-hegy közti nyereg [8479.2], Pálvölgyi-kőfejtő fölött [8480.3], Tábor-hegy [8480.1, 8480.3] (BOROS, 1944, BP), Újlaki-hegy [8479.2] (JÁVORKA, 1912, BP); Diósd: Felső-Gazdagdűlő [8579.4]. – **P:** Budakalász: Majdán-hegytől DK-re (Dolinapuszta feletti gerinc) [8379.4], Monalovác-hegy [8380.3]; Budapest (Békásmegyer): Péter-hegy [8480.1] (BOROS, Kárpáti Z., 1944, BP), Puszta-domb [8380.3] („Kálváriahegy”, PAPP, 1944, BP), Róka-hegy [8480.1] (Trautmann, 1918, BP). – **V:** Pomáz: Csikóváralja (Kis-Csikóvár) [8379.2] (Degen & Boros, 1920, BP); Szentendre: Bubán-hegy (Felső-Bubán) [8380.1].

Térségbeli adatait SOMLYAY (2009, 2011b) tekinti át. A Visegrádi-hegység délkeleti részéről az idézett csikóvárin kívül csak egy régi („in valle retro coemeterium”, Degen, 1924, BP) és

egy újabb („Kő-hegy”, KUN 1994) pomázi adata ismert. BŐHM (2000) a kő-hegyi cikkében ugyan felsorolja a „védett növényfajok” között, a területet tárgyaló részletesebb munkájában (BŐHM 2001) már nem említi.

Valerianella coronata (L.) DC. – **P:** Budapest: Péter-hegy [8480.1]; Csobánka: Kis-Kevély [8379.4] (Boros, 1948, BP), Oszoly [8379.4] (Simonkai, 1903, BP), Ziribár [8379.4]; Pilisborosjenő: Nagy-Kevély [8379.4] (Kárpáti Z., 1948, BP); Pilisszántó – Csobánka: Hosszú-hegy [8379.1, 8379.2]; Üröm: Kő-hegy [8380.3].

Az eddigi adatok szerint e szubmediterrán faj pilisi előfordulásai – hasonlóan a Budai-hegységekhez (SOMLYAY 2009) – a hegység délkeleti részére korlátozódnak, ahol a délies kitettségű, erodálódó löszös sziklagyepekben kedvező években szépen mutatkozik.

Valerianella pumila (L.) DC. – **P:** Pilisszántó: Hosszú-hegy (a barlang közelében) [8379.2]. Új adat a Pilis hegység flórájára. Az egész országban nagyon ritka faj, amelynek a Pilis-Visegrádi-hegységből eddig egyetlen biztos, régi adata volt ismert („Messalia”, Jávorka, 1904, BP) (vö. SOMLYAY & BAUER 2007).

Viola collina Besser – **B:** Budajenő: Cseresznyés-völgy É-i pereme [8479.1]; Piliscsaba: Csabai-árok [8379.3], Sóder-hegytől É-ra lévő hegy [8379.3]; Pilisvörösvár: Kakukk-hegy (a Kopár-hágónál) [8379.3]. – **P:** Pilisjászfalu: Nagy-Somlyó [8378.2]; Pilisvörösvár: Fehér-hegy [8379.3], Fehér-hegy és Vörös-hegy közti nyereg [8379.3].

A fentiek kiegészítések SOMLYAY (2009, 2011b) adataihoz.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetünket fejezzük ki Bérces Sándornak és Csáky Péternek (DINPI), Rédei Tamásnak (ÖBI) és Semperger Zsoltnak (Budapest) adataik közlésre történő átengedéséért. Hálásak vagyunk Molnár V. Attilának (Debrecen), aki segített az *E. peitzii* meghatározásában, az egyik esztergomi *Ophrys apifera* lelőhelyre felhívta a figyelmünket, és a munkatársaival összeállított magyarországi orchidea-adatbázist rendelkezésünkre bocsátotta. Neki és Óvári Miklósnak (Zalaegerszeg) az *Ophrys holubyana* meghatározását is köszönjük. Raksányi Zsolt (Budapest) és Tóth György (Gödöllő) a terepi munkákban segítettek. Sulyok Józsefnek (Eger – Felsőtárkány) a Degen-féle *Epipactis muelleri* példány határozásának megerősítését köszönjük. Az első szerző munkáját az OTKA K108992 számú pályázata támogatta.

Irodalomjegyzék

- BALOGH L. (2011): 150 éve született Márton József, a korabeli Vas megye egyik legjelentősebb herbáriumi gyűjtője. – *Botanikai Közlemények* 97 (1–2)[2010]: 179.
- BARINA Z. (2001): Felhagyott homokbányák florisztikai vizsgálata II. – *Kitaibelia* 6 (1): 157–165.
- BARINA Z. (2009): Adatok a Dunántúli-középhegység és környéke flórájához. – *Flora Pannonica* 6 [2008]: 3–23.
- BARINA Z. & PIFKÓ D. (2007): Botanikai kutatások a Visegrádi-hegységben. – *Kitaibelia* 12 (1): 9–25.
- BAUER N. (1996): A dorogi Strázsa-hegy és környékének botanikai értékeiről (Pilis-hegység). – *Kanitzia* 4: 201–214.
- BAUER N. (2001): Vascular flora of the hill Strázsa-hegy and its vicinity (Pilis Mts, Hungary). – *Studia botanica hungarica* 32: 125–163.
- BAUER N. & BARNA J. (1999): *Dorog és Esztergom környékének növényvilága*. – BTM, Zirc, 80 pp.
- BÁNKUTI K. (2000): A Mátra Múzeum herbáriuma – a Gotthárd-gyűjtemény II. (Dicotyledonopsida: Berberidaceae – Fabaceae). – *Folia Historico Naturalia Musei Matraensis* 24: 77–93.
- BORBÁS V. (1875): Pestmegye flórája Sadler (1840.) óta és újabb adatok. – *Mathematikai és Természettudományi Közlemények* [1871] 9: 15–54.

- BORBÁS V. (1879): *Budapest és környékének növényzete*. – Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 172 pp.
- BOROS Á. (1920): Újabb adatok Közép-Magyarország flórájának ismeretéhez. – *Botanikai Közlemények* 18 (1–6): 39–43.
- BOROS Á. (1953): A Pilis hegység növényföldrajza. – *Földrajzi Közlemények* 2 (3): 370–385.
- BORSOS O. (1959): Geobotanische Monographie der Orchideen der pannonischen und karpatischen Flora II. – *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis* 2: 59–93.
- BORSOS O. (1960): Geobotanische Monographie der Orchideen der pannonischen und karpatischen Flora IV. – *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis* 3: 93–129.
- BORSOS O. (1962): Geobotanische Monographie der Orchideen der pannonischen und karpatischen Flora VI. – *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis* 5: 27–61.
- BORSOS O. (1963): Geobotanische Monographie der Orchideen der pannonischen und karpatischen Flora VII. – *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis* 6: 43–81.
- BÓHM É. I. (2000): A Szentendre és Pomáz közötti Kőhegy és a környező dombvidék florisztikai vizsgálata; védett növényei és élőhelyei napjainkban. – *Lippay János & Vas Károly Tudományos Ülésszak előadás- és poszterkivonatok*. SZIE KK, Budapest, pp. 16–17.
- BÓHM É. I. (2001): Florisztikai vizsgálatok a Duna-Ipoly Nemzeti Park dél-délkeleti peremén. – *Kitaibelia* 6 (1): 51–71.
- BÓHM É. I. & FACSAR G. (1999): Pilisszentkereszt és a Pilis hegy florisztikai vizsgálatának első eredményei Borbás V. (1879) Budapestnek és környékének flórája nyomán. – *Természetvédelmi Közlemények* 8: 5–36.
- CSÁBI M. & HALÁSZ A. (2016): Új orchidea faj a magyar flórában: *Epipactis pseudopurpurata* Mered'a. – *Kitaibelia* 21 (1): 27–32.
- CSONTOS P. & LŐRÖS L. (1992): Védett edényes fajok térbeli eloszlás-vizsgálata a Budai hg. dolomitvidékén – Szünbotanikai alapozás természetvédelmi területek felméréséhez. – *Botanikai Közlemények* 79 (2): 121–143.
- DOBOLYI K. (2004): Az Iváni-hegy (Budai-hg.) botanikai értékei. – *Aktuális flóra- és vegetációkutatás a Kárpát-medencében VI., előadások és poszterek összefoglalói*, Veszprémi Egyetem Georgikon MTK, Növénytani és Növényélettani Tanszék, Keszthely, p. 68.
- DOBOLYI K., KÉZDY P., KUN A. & SZABÓ F. (2008): A Szénás-hegycsoport edényes flórája. – In: DOBOLYI K. & KÉZDY P. (szerk.), *Természetvédelem és kutatás a Szénás-hegycsoporton*, Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest, pp. 169–232.
- DOBOLYI K., KOVÁTS D., SZERDAHELYI T. & SZOLLÁT Gy. (1991): Vegetation studies on the rocky grasslands of Odvas Hill (Budaörs, Hungary). – *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici* 83: 199–223.
- ENTZ G. (1868): Buda-Pest virányának két új növénye. – *A magyar orvosok és természetvizsgálók Rimaszombatban tartott XII. nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai*, Pest, p. 330.
- FEICHTINGER S. (1865): Közlemények Esztergom megye helyrajzából. – *A magyar orvosok és természetvizsgálók Maros-Vásárhelyt tarott X. nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai*, Pest, pp. 273–285.
- FEICHTINGER S. (1899): *Esztergom megye és környékének flórája*. – Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat, Esztergom, 456 pp.
- HAHN I. (2012): Budakalász helyi jelentőségű védett területeinek botanikai értékei. – *Kitaibelia* 17 (1): 100.
- HEGEDŰS Á. (1994): *Budapest jelenlegi virágos flórája*. – Animula Kiadó, Budapest, 68 pp.
- HERMANN G. (1885): Adatok Magyarország flórájához. – *Természetrajzi Füzetek* 9 (3–4): 280–282.
- HOLUB J. (1972): Neue oder wenig bekannte Pflanzen der ungarischen Flora. – *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis* 14: 91–104.
- JÁVORKA S. (1904): Adatok a Pilis-hegység növényzetének ismeretéhez. – *Növénytani Közlemények* 3 (3): 119–120.
- KÁRPÁTI Z. (1947): Megjegyzések és adatok Budapest és környékének flórájához. – *Borbásia* 7 (1–6): 45–57.
- KECSKÉS F. (1994): A Tétényi-fennsík botanikai értékei. – In: SIMON T. (szerk.), *Természeti kincsek Dél-Budán. A Tétényi-fennsík és a Háros-sziget növény- és állatvilága, természetvédelme*, Cserépfalvi Kiadó – Zöld jövő, Budapest, 94 pp. + I–VIII. tábla.
- KECSKÉS F. & KUN A. (2004): A Tétényi-fennsík védett és regionálisan ritka, védendő növényfajai. – *Aktuális flóra- és vegetációkutatás a Kárpát-medencében VI., előadások és poszterek összefoglalói*. Veszprémi Egyetem Georgikon MTK, Növénytani és Növényélettani Tanszék, Keszthely, p. 47.

- KERNER A. (1877a): Die Vegetations-Verhältnisse des mittleren und östlichen Ungarns und angrenzenden Siebenbürgens 92. – *Oesterreichische Botanische Zeitschrift* 27 (5): 160–164.
- KERNER A. (1877b): Die Vegetations-Verhältnisse des mittleren und östlichen Ungarns und angrenzenden Siebenbürgens 93. – *Oesterreichische Botanische Zeitschrift* 27 (6): 199–204.
- KÉZDY P. & TÍMÁR G. (1999): Henye boroszlán – *Daphne cneorum* L. – *Tilia* 7: 111–125.
- KUN A. (1994): Észrevételek és új adatok a Dunazug-hegyvidék növényzetéről. – *Botanikai Közlemények* 81 (2): 177–181.
- KUN A. (1996a): Kiegészítések és újabb adatok a magyar flóra és vegetáció ismeretéhez. – *Kitaibelia* 1: 26–33.
- KUN A. (1996b): Sziklagyepek és lejtősztyepek a középdunai flóraválasztó környékén I. – *Botanikai Közlemények* 83 (1–2): 25–38.
- KUN A. (1998): Sziklai növénytársulások az Érd–Tétényi-fennsíkon. – *Kitaibelia* 3: 65–70.
- KUN A. (2010): „Hadiállapot” a Tétényi-fennsíkon. – In: MOLNÁR CS., MOLNÁR ZS. & VARGA A. (szerk.), „Hol az a táj szab az életnek teret, Mit az Isten csak jókedvében teremt.” Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből 2003–2009. MTA ÖBKI, pp. 199–204.
- MAGOS G., URBÁN L. & SRAMKÓ G. (2012): Néhány adat a Mátra és környéke edényes flórájának ismeretéhez. – *Kitaibelia* 17 (1): 114.
- MAKOWSKY, A. (1855): Eine Excursion am Blocks- und Adlerberge bei Ofen. – *Oesterreichisches Botanisches Wochenblatt* 5 (27): 209–211.
- MÁTHÉ A., VIDÉKI R. & MOLNÁR V. A. (2011): Poloskaszagú sisakoskosbor. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 401–403.
- MÉSZÁROS A., SULYOK J., VIDÉKI R. & MOLNÁR V. A. (2011): Vöth-nószóffű. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 231–232.
- MOLNÁR V. A. (2000): Orchidaceae – Kosborfélék családja. – In: SIMON T., *A magyarországi edényes flóra határozója, Harasztok – virágos növények*. 4. ed., Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 705–725.
- MOLNÁR V. A. (2003): Az *Epipactis* Zinn. Nemzetség fajai Magyarországon. – *Flora Pannonica* 1: 44–57.
- MOLNÁR V. A. (2009): Orchidaceae – Kosborfélék családja. – In: KIRÁLY G. (szerk.), *Új magyar fűvészkönyv*. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jósvalfő, pp. 571–583.
- MOLNÁR V. A. (szerk.) (2011a): *Magyarország orchideáinak atlasza*. – Kossuth Kiadó, Budapest, 504 pp.
- MOLNÁR V. A. (2011b): Piros madársisak. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 193–196.
- MOLNÁR V. A. (2011c): Agár sisakoskosbor. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 395–398.
- MOLNÁR V. A. & GULYÁS G. (2005): Zur Kenntnis der *Ophrys holubyana* Andrasovszky 1917. – *Journal Europäischer Orchideen* 37: 625–638.
- MOLNÁR V. A. & ILLYÉS Z. (2011): Ibolyás gérbics. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 267–271.
- MOLNÁR V. A., SULYOK J. & VIDÉKI R. (1995): *Vadon élő orchideák*. – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 160 pp.
- ÓVÁRI M. & MOLNÁR V. A. (2011): Méhbangó. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 408–411.
- PAPP J. (1977): *A budai Sashegy élővilága*. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 99 pp.
- PINKE GY. & PÁL R. (2005): *Gyomnövények eredete, termőhelye és védelme*. – Alexandra, Pécs, 232 pp.
- PRISZTER SZ. (1985): *A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve VII.* – Akadémiai Kiadó, Budapest, 683 pp.
- RAKSÁNYI ZS. (1999): Az *Ophrys apifera* Huds. a Pilisben. – *Kitaibelia* 4 (1): 204.
- ROBATSCH K. (1993): *Epipactis voethii* K. Robatsch, spec. nova, eine neue *Epipactis*-Art aus Niederösterreich. – *Mitteilungen der Abteilung für Botanik am Landesmuseum „Joanneum” in Graz* 21/22: 21–26.
- SADLER J. (1818): *Verzeichniss der um Pesth und Ofen wildwachsenden phanerogamischen Gewächse*. – Pesth, 79 pp.
- SADLER J. (1826): *Flora comitatus Pestiensis* 2. – Pestini, 399 pp.
- SADLER J. (1840): *Flora comitatus Peshinensis*. Ed. 2. – Pesthini, 499 pp.
- SEYMANN V. (1908): A *Daphne Cneorum* L. két újabb lelőhelye Budapest környékén. – *Magyar Botanikai Lapok* 7: 244–245.
- SIMON T. (1992): *A magyarországi edényes flóra határozója, Harasztok – virágos növények*. – Tankönyvkiadó, Budapest, 892 pp.

- SIMON T. (2000): *A magyarországi edényes flóra határozója, Harasztok – virágos növények*. 4. ed. – Tankönyvkiadó, Budapest, 976 pp.
- SIMONKAI L. (1876): Adatok Magyarhon edényes növényeihez. Jelentés a Duna jobbparti vidékén tett utazásomról. – *Mathematikai és Természettudományi Közlemények* 11 (6)[1873]: 157–211.
- SOMLYAY L. (2000): Adatok a Dunazug-hegység, a Tornai-karszt és környéke flórájához. – *Kitaibelia* 5: 47–52.
- SOMLYAY L. (2009): A Budai-hegység florisztikai növényföldrajzának fő vonásai. – *Kitaibelia* 14 (1): 35–68.
- SOMLYAY L. (2010): *Epipactis futakii* (Orchidaceae), a new species for the Hungarian flora. – *Ann. hist.-nat. Mus. nat. hung.* 102: 21–24.
- SOMLYAY L. (2011a): Distribution of *Conringia austriaca* (Brassicaceae) in Hungary and its phytogeographical significance in Central Europe. – *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici* 103: 5–22.
- SOMLYAY L. (2011b): Adatok Budapest környéke flórájának ismeretéhez. – *Kitaibelia* 15 (1–2)[2010]: 101–108.
- SOMLYAY L. & BAUER N. (2007): Distribution of a little known plant species, *Valerianella pumila* in Hungary. – *Studia botanica hungarica* 38: 143–153.
- SOMLYAY L. & PIFKÓ D. (2002): A *Lathyrus pallescens* (Bieb.) C. Koch Magyarországon, és más adatok a Budai-hegység flórájának ismeretéhez. – *Kitaibelia* 7 (2): 237–245.
- SOÓ R. (1928): Kritikai megjegyzések III. – *Botanikai Közlemények* 25 (5–6): 133–146.
- SOÓ R. (1968, 1973, 1980): *A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve III., V., VI.* – Akadémiai Kiadó, Budapest, 506 pp., 724 pp., 557 pp.
- SOÓ R. & BORSOS O. (1966): Geobotanische Monographie der Orchideen der pannonischen und karpatischen Flora IX. – *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis* 8: 315–336.
- SOÓ R. & ENDRÓDY-KOVÁCS É. (1966): Über einige Formenreihe der ungarischen und karpatischen Flora III. Aquilegia. – *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis* 8: 301–308.
- SULYOK J. & MOLNÁR V. A. (2011a): Müller-nőszőfű. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 235–237.
- SULYOK J. & MOLNÁR V. A. (2011b): Csőrös nőszőfű. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 241–243.
- SULYOK J., VIDÉKI R. & MOLNÁR A. (1998): Adatok a magyarországi *Himantoglossum*-fajok ismeretéhez. – *Kitaibelia* 3 (2): 223–229.
- SULYOK J., VOIGT W., MÉSZÁROS A., SOMLYAY L., BAUER N. & MOLNÁR V. A. (2011): Keskenyajkú nőszőfű. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 245–246.
- SZERÉNYI J. (2000): Adatok az Észak-Mezőföld löszflórájához. – *Kitaibelia* 5 (2): 249–270.
- SZERÉNYI J., KÁLLAYNÉ (2014): Értékes növényzetfoltok az érd-sóskúti szarmata mészkövön. – In: SCHMIDT D., KOVÁCS M. & BARTHA D. (szerk.), *Aktuális flóra- és vegetációkutatás a Kárpát-medencében X., előadások és poszterek összefoglalói*, NYME Erdőmérnöki Kar, Növénytan és Természetvédelmi Intézet, Sopron, pp. 160–161.
- SZERÉNYI J. & KÁLLAY M. (2000): A vitézvirág (*Anacamptis pyramidalis* Rich.) új lelőhelye a Budai-hegységben. – *Kitaibelia* 5 (1): 227.
- SZOLLÁT GY. (2007): Adatok a Szabadság-hegy félszáraz irtásrétegek flórájához. – *Kanitzia* 14 [2006]: 95–108.
- TÓTH Z. & PAPP L. (2012): A budai Sas-hegy edényes flórája. – In: KÉZDY P. & TÓTH Z. (szerk.), *Természetvédelem és kutatás a budai Sas-hegyen*, DINPI, Budapest, pp. 189–224.
- VIDÉKI R., SULYOK J. & MOLNÁR V. A. (2011): Tallós-nőszőfű. – In: MOLNÁR V. A. (szerk.), *Magyarország orchideáinak atlasza*. Kossuth Kiadó, Budapest, pp. 254–256.
- ZÓLYOMI B. (1958): Budapest és környékének természetes növénytakarója. – In: PÉCSI M. (ed.): *Budapest természeti képe*, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 509–642.
- ZSÁK Z. (1916): Az *Epipactis microphylla* (Ehrh.) Sw. Pest-megyei újabb előfordulása. – *Magyar Botanikai Lapok* 15: 272–273.
- ZSÁK Z. (1941): Florisztikai adatok a hazai növényvilág ismeretéhez. – *Botanikai Közlemények* 38 (1–2): 12–34.